

Politieke multiplicatie en mobilisering

door H. VAN DER WUSTEN en W. F. HEINEMEYER

In de Derde Wereld vindt het proces van unificatie binnen de nieuw afgekondigde staten vaak moeizaam plaats. De vorming van nationale staten speelt zich meestal af rond kerngebieden (1). Vanuit de centrale plaatsen van deze kerngebieden worden de banden met de verdere omgeving versterkt. De daaruit voortvloeiende centraliteit ten opzichte van een omvangrijker gebied wordt aangewend om de controle darover te vergroten en te gebruiken voor collectieve actie (natie-opbouw, oorlog). Etzioni wijdt hieraan enkele woorden bij zijn beschouwingen over mobilisering. In zijn formulering heeft mobilisering in het kader van politieke unificatie betrekking op vergroting van beheersing van 'unit-assets' door de 'supra-unit' (2).

Voor de aanwending van politieke macht is de onderlinge bereikbaarheid van de eenheden die tot elkaar in een machtsrelatie staan van essentieel belang. Daarom zal een concentratie van politieke macht voor de uitoefening daarvan gebaat zijn bij een centrale vestigingsplaats. Men zal er op uit zijn de relatieve toegankelijkheid van het politieke machtscentrum maximaal te maken. Dit heeft grote consequenties voor het ruimtelijk patroon van communicatie en transport. Behalve een kerngebied en een centrale plaats is voor de vestiging van een nationale staat een voorstelling van gemeenschappelijkheid nodig die kan stoelen op reële overeenkomst van taal, godsdienst enz., maar die soms moet worden uitgevonden. Essentieel is waarschijnlijk niet dat er een gemeenschappelijk attribuut is, maar dat geloof gehecht wordt aan het bestaan ervan. Als limiet berust de gemeenschappelijkheid slechts op de gedeelde overtuiging dat men bij elkaar hoort (3).

In een kort essay heeft Lerner enige fasering aangebracht in de manier waarop de betrekkingen tussen kern en omgeving of tussen centrum en periferie zich ontwikkelen (4). Er is eerst een fase waarin de communicatie vanuit het centrum die in tegenovergestelde richting verre overtreft. De periferie wordt zich vervolgens van het centrum bewust en gaat tegenspel bieden. Na de nodige moeilijkheden is er voldoende consensus ontstaan voor een voor ieder acceptabele rolverdeling. Nog steeds worden de lakens vanuit het centrum uitgedeeld, maar men doet dat niet langer zonder ruggespraak. De communicatiestromen gaan elkaar steeds meer in evenwicht houden.

Een dergelijke redenering is te vinden bij Lipset en Rokkan (5). Zij leggen

¹ K. W. Deutsch - 'The growth of nations: some recurrent patterns of political and social integration', in: *World Politics*, jrg. 5, 2, 1953, pp. 168-195.

² A. Etzioni - *The active society*. New York 1968.

³ W. F. Heinemeyer - *Nationale integratie en regionale diversiteit. Een sociografische studie van Marokko als ontwikkelingsland*. Amsterdam 1968 Hfst. II.

⁴ D. Lerner - 'Some comments on center-periphery relations', in R. L. Merritt and S. Rokkan (eds.) - *Comparing Nations*. New Haven 1966, pp. 259-65.

⁵ S. M. Lipset and S. Rokkan - 'Cleavage structures, party systems and voter alignments: an introduction', in S. M. Lipset and S. Rokkan (eds.) -

de nadruk op de standaardisering die men vanuit het centrum probeert op te leggen (taal, openbaar onderwijs). En zij wijzen op de mogelijkheid van cultureel-territoriaal verzet dat hiertegen kan rijzen. Dit verzet kan binnen het politieke systeem plaats krijgen wanneer het over plaatselijke grenzen heen georganiseerd wordt.

Tenslotte is er een analogie met het schema van Pye en Almond die zes 'ontwikkelingscrises' onderscheiden welke zich bij elk proces van natievorming zouden manifesteren (6). Voor ons huidige doel zijn in het bijzonder van betekenis de 'penetration crisis', waarbij het gaat om het vestigen van een rationeel bestuur, het scheppen van openbare orde, de coördinatie van collectieve inspanningen vanuit de centrale plaats; de 'identity crisis' die betrekking heeft op de ontwikkeling van instellingen over het gehele territorium die de socialisering in de nationale gemeenschap ter hand kunnen nemen (scholen) en de 'distribution' crisis die betrekking heeft op (ook ruimtelijk gedifferentieerde) overheidsingrepen in de welvaartsverdeling.

Uit dit laatste voorbeeld blijkt dat politieke unificatie alle soorten mobilisering omvat die Etzioni heeft onderscheiden. Het gaat om *coercive, utilitarian en normative mobilization*. De utilitarian mobilization speelt kennelijk in twee fasen: voldoende voor ordentelijk bestuur ('penetration crisis') en voldoende om herverdeling tot stand te brengen ('distribution crisis'). Uit de tot dusver gegeven uiteenzetting blijkt dat in de literatuur in het algemeen een éénduidig 'centrum-periferiemodel' wordt gehanteerd. Dit is echter bedrieglijk. Er is geen reden om op voorhand aan te nemen dat binnen het totale territorium, dan vanuit de centrale plaats van het kerngebied in de vorm van een nationale staat wordt geunificeerd, zich geen andere potentiële kerngebieden zouden kunnen bevinden die eveneens als aanzet tot een (andere) nationale staat zouden kunnen dienen. Daarnaast hechten wij eraan het begrip centrum, zoals gebruikelijk in de sociale geografie, te reserveren voor die concentraties van functies — en dus ook van politieke functies — die afhankelijk zijn van externe toegankelijkheid (7). Centra kunnen naar niveau

Party systems and voter alignments; cross-national perspectives. New York 1967, pp. 1-64.

⁶ Dit schema is samengevat in: S. Rokkan - 'Models and methods in the comparative study of nation-building', in: *Acta Sociologica*, jrg. 12, 2 (1969), pp. 53-73.

⁷ Dit stoelt op het gebruik door Christaller (*Die zentralen Orte in Süddeutschland*. Jena 1933), die wel oog had voor de centraliteit van politieke functies, maar de nadruk legde op economische activiteiten. Een poging om ook zijn 'bestuurlijk principe' nader uit te werken in: 'Das Grundgerüst der räumlichen Ordnung in Europa. Die Systeme der europäischen zentralen Orte', in: *Frankfurter geographische Hefte* 24 (1950) I. Maar het ligt ook in het verlengde van het werk van de Amerikaanse ecologen b.v. Ch. C. Colby - 'Centrifugal and centripetal forces in urban geography', in: H. M. Mayer and C. F. Kohn - *Readings in urban geography*. Chicago 1959, pp. 237-298 (het artikel dateert uit 1933).

worden onderscheiden op grond van de omvang van hun verzorgingsgebieden. Centraliteit is bovendien veranderlijk en min of meer manipuleerbaar. Dat betekent dat zich per niveau en tussen niveaus concurrentie kan afspeelen ten aanzien van de vestiging van bepaalde functies, in dit geval van centrale overheidsorganen. Dit voert tot de slotsom dat zich tijdens unificatieprocessen heel goed alternatieve kerngebieden met alternatieve centrale plaatsen kunnen manifesteren.

Vele van de huidige nationale staten in de wereld zijn het resultaat van mislukte unificatie, want dekolonisatie is óók dat. En binnen die nieuwe eenheden begint men nu aan een nieuwe poging tot unificatie. Dit gaat altijd met problemen gepaard, maar in sommige gevallen zijn er grotere moeilijkheden dan in andere gevallen. De vraag is: waarom? Meer toegespitst: onder welke voorwaarden kan de poging om vanuit de centrale plaatsen van kerngebieden een nationale staat tot eenheid te brengen en verder op te bouwen op zoveel tegenstand stuiten dat deze doelstelling niet gerealiseerd wordt? Soms mislukt unificatie al voor het begin wanneer het gebied door de koloniale overheid gedeeld wordt achtergelaten: India-Pakistan, Ierland-Ulster. Soms ontstaan problemen na de soevereiniteitsoverdracht: Cyprus, Nigeria. Feit is dat in veel gevallen mobilisering ter wille van unificatie gepaard gaat met tegengestelde mobiliseringsbewegingen die zich op vermenigvuldiging van het aantal politieke eenheden richten of ertoe kunnen leiden.

Nettl (8) en al eerder Geertz (9) hebben erop gewezen hoezeer dit in nieuwe staten een probleem is. Meestal wordt geprobeerd de kloven waarop tegenmobilisering zou kunnen berusten te dichten door slechts één nationaal mobiliseringskader toe te staan (10).

Lipset en Rokkan noemen drie voorwaarden waaronder 'scheurmakers' niettemin een kans krijgen:

- a. ruimtelijke concentratie van een tegencultuur;
- b. weinig contacten met het nationale centrum en meer met andere;
- c. geringe afhankelijkheid van het nationale centrum (11).

Wij zouden dit als volgt willen vertalen, waarbij we geneigd zijn de prioriteiten te verleggen:

- a. aanwezigheid van een gebied met concentraties van politiek aanwendbare

⁸ P. J. Nettl, *Political mobilization. A sociological analysis of methods and concepts*. London 1967.

⁹ C. Geertz - 'The integrative revolution, primordial sentiments and civil politics'; in C. Geertz (ed.). *Old societies and new states; the quest for modernity in Asia and Africa*. New York 1963, pp. 105-157.

¹⁰ Nettl, *op.cit.* b.v. pp. 191/2.

¹¹ Lipset and Rokkan, *op.cit.*

macht dat gemakkelijk is te isoleren van het nationale centrum en zijn omgeving;

b. aanwezigheid van een centrale plaats binnen dat gebied die als vestigingsplaats voor een separatistische beweging zou kunnen dienst doen;

c. geringe afhankelijkheid van mensen en instellingen binnen dat gebied van het bestaande nationale centrum voor noodzakelijke contacten met derden;

d. aanknopingspunten binnen dat gebied voor de ontwikkeling van een alternatief gevoel van gemeenschappelijk toebehoren.

De splitsing in de Ierse emancipatiebeweging, waaruit de verdeling in Ulster (de six counties) en Ierland (de republiek) resulteerde, voldoet aan alle bovengenoemde voorwaarden voor gescheiden optrekken (12). De concentratie van presbyteriaanse Ieren met Schotse inslag in het Noorden, in tal van vormen met elkaar verbonden, vormde al meer dan een eeuw een alternatief kerngebied dat een centraal punt verwierf met de opkomst van Belfast in de 19e eeuw. Belfast was vanaf het begin meer op Schotland en Engeland georiënteerd dan op Dublin (de treinverbinding Belfast-Dublin was één van de laatste die in Ierland tot stand kwam). En de scherpe godsdienstige verschillen gaven voldoende basis aan het ontstaan van verscheidene nationalismen. Dit alles leidde geheel volgens de voorschriften tot de nog steeds min of meer omstreden verdeling.

Op Cyprus waren de Turken aanvankelijk niet ruimtelijk geconcentreerd maar er was wel sprake van duidelijke verschillen in taal en godsdienst (13). Het is opmerkelijk dat die ruimtelijke concentratie in 1963, toen de conflicten uitbraken, snel tot stand kwam. Het staat wel vast dat de Turke leiders daarbij een handje hielpen om hun mensen beter onder controle te kunnen houden en ze zo krachtiger te kunnen mobiliseren. De Turkse minderheid heeft uitgebreide contacten met het Turkse vasteland. De Turken zijn voor een groot deel afgeseden van het politieke centrum van Nicosia, maar zij

¹² W. Heslinga - *The Irish border as a cultural divide. A contribution to the study of regionalism in the British Isles*. Assen 1962.

¹³ Census of Cyprus 1946, pp. 15/16.

A. Melamid - 'The geographical distribution of communities in Cyprus', in: *Geographical Review*, jrg. 46 (juli 1956), pp. 55-374.

M. Lumsden - 'Field research of conflict: first results from an empirical study of Cyprus', in: *Proceedings of IPRA*. Assen 1966, pp. 181-198.

H. van der Wusten - 'Hoe gescheiden zijn de geesten op Cyprus?': in: *De Groene Amsterdammer*. (2 dec. 1967).

M. Lumsden - Cyprus: 'A case study in strategic analysis', in: *Proceedings of IPRA*. Assen 1968 pp. 186-207.

S. Panagides - 'Communal conflict and economic considerations: the case of Cyprus', in: *Journal of Peace Research*, 1968, 2 pp. 133-145.

J. Stegenga - 'U.N. Peace keeping: The Cyprus venture', in: *Journal of Peace Research*, 1970, 1, pp. 1-16.

bezitten geen alternatieve centrale plaats. Het Cypriotische geval loopt voor een groot deel parallel met het Ierse. Het is de moeite waard te bezien welke invloed de voornaamste verschillen tussen beide, namelijk ruimtelijke concentratie achteraf en het ontbreken van een alternatieve centrale plaats, op het verdere verloop op beide eilanden zullen hebben.

Als tweede toepassing van de hier gevolgde redeneertrant willen we de situatie in drie Afrikaanse landen: Kenya, Ghana en Nigeria met elkaar vergelijken. In Kenya is zeker sprake van tegenmobilisering. De Somali's in het Noorden wensen zich bijv. niet te schikken in de nationale staat. In Ghana is de verhouding tussen de centra in het zuiden en Ashanti altijd een probleem geweest. In Nigeria heeft een afscheidingsbeweging na een zeer heftig conflict schipbreuk geleden.

De mogelijkheden voor kansrijke separatistische mobilisering in Kenya moet op grond van boven opgesomde voorwaarden gering worden geacht (14). Als alternatief centrum zou Mombasa in aanmerking kunnen komen, maar het ligt voorzover wij kunnen zien niet in een voldoende machtig kerngebied om een ernstige bedreiging voor de tegenwoordige staat Kenya te kunnen vormen. Wèl een machtige kern ligt aan de rand van het Victoriameer in het gebied van de Luo. Hier ligt tegenmobilisering in de rede, maar dit gebied is voor zijn contacten met derden, zeker voorzover het export naar Europese markten betreft maar ook voor andere binnenlandse afzetmogelijkheden zeer afhankelijk van de verbindingen die via Nairobi verlopen. Er zijn ongetwijfeld aanknopingspunten voor een alternatief nationalisme, maar op grond van het bovenstaande ligt mobilisering met als doelstellingen: meer invloed binnen de bestaande staat, meer voor de hand (15).

Iets dergelijks geldt in Ghana (16). Het Noorden is te laag gemobiliseerd om

¹⁴ E. W. Soja - *The geography of modernization in Kenya*. Syracuse 1968.

S. H. Ominde - *Land and population movements in Kenya*. London 1968.

¹⁵ Vergelijk de Zuidelijke en Westelijke periferie in Noorwegen en zijn steun voor de christelijke en agrarische partijen.

Zie: S. Rokkan en H. Valen - *Regional contrasts in Norwegian politics*, in: E. Allardt en Y. Littunen (eds.) - *Cleavages, ideologies and party systems*. Helsinki 1964 pp. 162-238.

S. Rokkan - 'Electoral mobilization, party competition and national integration', in: J. Lapalombara en M. Weiner (eds.) - *Political parties and political development*. Princeton 1966 pp. 211-265.

¹⁶ E. Taaffe, R. Morrill and P. Gould - 'Transport expansion in underdeveloped countries', in: *Geographical Review*, vol. 53, 4, okt. 1963, pp. 503-529.

D. E. Apter - *Some conceptual approaches to the study of modernization*. Englewood Cliffs, 1968, in het bijzonder: 'The politics of solidarity in Ghana' pp. 136-192.

E. R. Forde - *The population of Ghana. A study of the spatial relationships of its sociocultural and economic characteristics*. Evanston, 1968.

P. R. Gould - *On mental maps. Discussion paper Michigan interuniversity community of mathematical geographers*. Michigan 1966.

een alternatief kerngebied te kunnen vormen. Er zijn ook weinig contacten met andere gebieden en er bevindt zich dan ook geen centrum van waaruit een op afscheiding gerichte mobilisering zou kunnen plaatsvinden. In Ashanti bestaat een krachtig alternatief kerngebied met een duidelijke centrale plaats (Kumasi). Maar de verbondenheid met en de afhankelijkheid van het nationale centrum is te groot om separatisme serieus te overwegen. Wel kunnen er scherpe politieke verschillen optreden. Het gevaar voor afscheiding is in dit geval het grootste wanneer de Ashanti het nationale centrum naar Kumasi zouden verplaatsen en hun wil aan het land zouden opleggen. Dan zouden de kansen op afscheidingspogingen vanuit het oorspronkelijke nationale centrum in het Zuiden, Accra of vanuit Sekondi-Takoradi bijvoorbeeld zeer kunnen toenemen.

Dit is in feite wat zich in Nigeria - Biafra heeft afgespeeld (17). Het gebied van de Ibo's vormde een kern van politieke macht terwijl misschien Enugu mogelijkheden bood voor vestiging van een centrale plaats. Beheersing van een haven, bijvoorbeeld Port Harcourt, bood gelegenheid om zich geheel te ontdoen van controle van de centrale regering op externe contacten. Overeenkomst in etnische achtergrond gaf uiteraard aanknopingspunten voor een alternatieve nationalistische ideologie.

Het bovenstaande maakt aannemelijk dat het ruimtelijk patroon van communicatienetwerken (voor een groot deel gebaseerd op de transportmogelijkheden) een strategische positie moet innemen bij de constructie van een schema aan de hand waarvan de kansen voor mobilisering voor multiplicatie bestudeerd kunnen worden (18). Van een model is echter nog geen sprake omdat wij niet weten te melden hoeveel politiek aanwendbare macht geconcentreerd dient te zijn, hoe centraal de positie van een centrum moet worden, hoe onafhankelijk men zich voor contacten met het buitenland moet kunnen maken en welke aanknopingspunten voor een alternatieve nationalistische ideologie voldoende zijn.

¹⁷ I. Wallerstein - 'Class, tribe and party in West African politics', in: Lipset and Rokkan, *op.cit.*, pp. 479-518.

U. Himmelstrand - 'Tribalism, nationalism, rank equilibration and social structure', in: *Journal of Peace Research*, 1969, 2 pp. 81-104.

P. R. Gould, *op.cit.*

¹⁸ Van belang in dit verband kunnen zijn:

K. J. Kansky - *Structure of transport networks: relationships between network geometry and regional characteristics*. Chicago 1963.

F. Pitts - 'A graph theoretic approach to historical geography', in: *The professional geographer* Vol. XVII sept. 1965, pp. 15-20.

P. Haggett and R. Chorley - *Network analysis in geography*. London 1969.